

IV NEKE KARAKTERISTIKE KRALJEVINE JUGOSLAVIJE DO DRUGOG SVJETSKOG RATA (1941)

Po zaključenju mirovnih ugovora sa susjednim zemljama poslije Prvog svjetskog rata, teritorija Jugoslavije prostirala se na površini od 247.542 km². Donošenjem Oktroisanog ustava 1931. godine, Jugoslavija je bila podijeljena na devet banovina, dok je Uprava grada Beograda imala poseban status. Međutim, Uredbom iz 1939. godine, formirana je banovina Hrvatska iz ranijih banovina (Savske i Primorske) i nekih srezova Drinske, Dunavske, Krbavske i Zetske banovine, te je tako, do aprila 1940. godine, Jugoslavija bila podijeljena na osam banovina, dok je grad Beograd imao isti status kao i 1931. godine.

Posljednji popis stanovništva Kraljevine Jugoslavije sproveden je 1931. godine. Tada je Jugoslavija imala 14.543.000 stanovnika, od čega je 49,5% bilo muško stanovništvo. Statističari su proračunali na osnovu prirodnog priraštaja stanovništva (ne uključujući spoljnu migraciju, da je sredinom 1939. godine Jugoslavija imala 15.596.000 stanovnika. U 1940. godini u Jugoslaviji je bilo zaposleno 1.032.344 radnika što čini 7,1% od ukupnog broja stanovnika ^u. Muškarci su učestvovali sa 74,3% zaposlenih.

Kao što je naprijed navedeno, Kraljevina Jugoslavija je imala sva obilježja nerazvijene agrarne zemlje. Agrarna prenaseljenost i velika nezaposlenost bile su njene osnovne karakteristike. Broj nezaposlenih radnika povećao se sa 35.000 u 1922. na 580.000 u 1938. godini.

Posjedovna struktura zemljišta bila je vrlo nepovoljna. Preko 2/3 domaćinstava imalo je posjed ispod 5 hektara zemljita. U ovoj grupaciji najviše je bilo onih, sa posjedom, ispod 3 ha, koji sopstvenom niskom proizvodnjom, nisu mogli da obezbede ni sebi ni porodici голу ishranu.

Svi podaci korišćeni su iz Statističkog godišnjaka Kraljevine Jugoslavije 1940.

Otuda se formirao i vrlo veliki broj seljaka nadničara, odnosno seoski proletarijat. Cijeni se, da je u staroj Jugoslaviji na seoski proletarijat otpadalo oko 4 miliona, a na proletarijat u gradovima i industrijskim centrima oko 1.2 miliona stanovnika. To je činilo preko 1/3 ukupnog stanovništva.

Narodni dohodak u periodu od 1923-1939. godine tj. za 17 godina po cijeni iz 1938. godine povećan je za svega 47,9% i ostvaren je, uglavnom, iz poljoprivrede sa 46%. Industrija je učestvovala u formiranju narodnog dohotka sa 21%, sa kolikim su procentom skupa učestvovala i trgovina, ugostiteljstvo i zanatstvo. Ostatak dohotka formiran je u šumarstvu, građevinarstvu i saobraćaju.

Stran'kapital u jugoslovenskoj privredi u 1941. godini iznosio je 6.125,2 miliona dinara i to finansijski zajmovi 1.888 miliona, dok su akcionarska i neakcionarska preduzeća uložila 4.237,2 miliona dinara. Najveća ukupna ulaganja imali su kapitalisti iz Svajcarske, Austrije, Engleske i Njemačke sa preko 50%. Strani akcionarski kapital, je bio uložen uglavnom u industriju i rudarstvo sa 82,5% i to najviše u rudarska i topioničarska preduzeća i u elektroprivredu.

S obzirom na vrlo nisku i tehnički zaostalu opremu poljoprivrednih gazdinstava ostvarivani su i vrlo niski prinosi svih poljoprivrednih kultura i spadali su među najniže prinose u Evropi. Tako je u 1939. godini i pored velike požnjevene površine (2.200 hiljada hektara), ubrano svega 2.888 hiljada tona pšenice ili 1,31 tona po hektaru. To je iznosilo nešto više od 90 kg po stanovniku, i bilo je nedovoljno za ishranu stanovništva. Prinos kukuruza od 1920. do 1939. godine kretao se po hektaru od 0,90 tona u 1928. godini, kada je bio i najniži, do 1,98 tona kada je bio najviši, u 1937. godini. Ista ili slična situacija, bila je i sa ostalim poljoprivrednim kulturama. Međutim, stočni fond, bio je brojčano u povoljnijoj situaciji, ali u kvalitetu jako zaostao, naročito u brdskim krajevima.

" Pravilnije bi ocjena bila da se računao broj zaposlenih na radno sposobno stanovništvo. Nažalost, sa tim podacima se ne raspolaže.

Industrija je procentualno proizvodila najviše materijal za reprodukciju (42%), dok su proizvodi sredstava rada učestvovali sa 12% u ukupnoj industrijskoj proizvodnji. Najveću vrijednost industrijske proizvodnje u 1938. godini ostvaren je u Hrvatskoj i Dravskoj banovini i iznosio je 63% od ukupne proizvodnje. Pogonske snage u ove dvije banovine činile su 58,5% instaliranih pogonskih snaga u privredi. Od pomenute dvije banovine, skupa s pripojenim srezovima još četiri druge banovine, formirana je banovina Hrvatska koja je prema grubim procjenama imala nešto oko 1/3 stanovništva u 1939. godini, a vrednost industrijske proizvodnje iznosila je 2/3 od ukupne proizvodnje. Najrazvijeniji industrijski krajevi u predratnoj Jugoslaviji bili su u zapadnim i sjevernim krajevima zemlje. Razlike u razvijenosti pojedinih dijelova zemlje bile su velike.

Razlike, kako u privrednoj, tako i u društvenoj nerazvijenosti po pojedinim krajevima, odnosno banovinama, pokazuju i podaci (sa kojima se raspolaže) o nepismenosti i umiranju stanovništva. Prema popisu stanovništva iz 1931. godine u cijeloj zemlji je bilo 44,6% nepismenog stanovništva. Na 1000 stanovnika u Dravskoj banovini umiralo je 16,9, a Vardarskoj 23,7 stanovnika.

Zaostalost Kraljevine Jugoslavije u industrijskoj proizvodnji ogleda se u strukturi proizvodnje malog broja proizvoda i u manjim količinama. Po ovim karakteristikama, ona je spadala u red najnerazvijenijih zemalja Evrope. Tako, na primer, u 1939. godini proizvedeno je svega 1.173 miliona KWh električne energije, uglja 6.068 hiljada tona, nafte 1,1 hiljade tona, rude bakra 984 hiljada tona i dr. Po stanovniku je proizvedeno 779 KW električne energije, a uglja pola tone. Drvna industrija, i to, uglavnom, rezana građa, i proizvodnja duvana zauzimale su nešto značajnije mjesto u proizvodnji ovih proizvoda u Evropi.

Putna mreža u Kraljevini Jugoslaviji bila je vrlo slabo razvijena i raspolagalo se sa 41.915 km svih puteva (državnih, banovinskih i lokalnih) u 1938. godini. Najrazvijenija putna mreža u Kraljevini Jugoslaviji bila je u Savskoj, Dunavskoj, Dravskoj banovini. Iste godine registravano je u cijeloj zemlji 11.561 putničkih automobila i 936 autobusa. Gradski

saobraćaj obavljao se sa svega 477 motornih i priključnih vozila, tramvaja sa 9.819 mjesta, 100 autobusa sa 3000 mjesta. Avionski saobraćaj je sa svega 12 aviona u 1940. godini prevezao 16000 putnika i 232 tone tereta.

Kraljevina Jugoslavija je u 1939. godini, iako je i izvoz i uvoz bio mali, imala pozitivan spoljnotrgovinski bilans od 764 miliona dinara po kursu koji je važio te godine. I tada je Njemačka bila najozbiljniji partner Jugoslaviji u spoljnotrgovinskoj razmjeni sa 31,9% u ukupnom izvozu i 47,7 u ukupnom uvozu. Po namjeni i upotrebi spoljnotrgovinske razmjene, materijal za reprodukciju učestvovao je sa preko polovine u ukupnom izvozu, a u uvozu sa 3/4 ukupnih uvoza. Najveće vrijednosti izvoza ostvarene su u izvozu rezane građe, sirovog bakra, žive stoke, svežeg mesa, svežeg voća, suvih šljiva, dok su kod uvoza znatne stavke zauzimali uvoz pamuka, vune, sirove nafte, kafe i drugog.

Iako je Jugoslavija po svojim prirodnim ljepotama imala sve uslove za razvoj turizma, on je u predratnim godinama bio na vrlo niskom nivou. Siromašno domaće stanovništvo, nije imalo mogućnosti da koristi odmore i pravi izlete u turistička mjesta, dok je za strane turiste nivo opremljenosti turističkih objekata, kvalitet saobraćaja i usluga bio nezadovoljavajući. U 1939. godini bilo je ukupno 939 hiljada turista od čega domaćih 70,6%, a stranih 29,4%. Njemci su bili među najbrojnim turistima i činili su 72% stranih turista.

Nerazvijena industrija predratne Jugoslavije, bila je razvrstana u svega 10 grana sa 3.254 preduzeća. Najbrojnija su bila preduzeća prehrambene, drvne i industrije građevinskog materijala, koja su činila preko polovine svih preduzeća (53%). Nisu postojale industrije sa visokim organskim sastavom kapitala i visokom tehnologijom (mašinogradnja, metaloprerađivačka industrija, brodogradnja i dr.). Najveći broj preduzeća nalazio se na području Beograda i Novog Sada i to 44%. U isto vrijeme u Kraljevini Jugoslaviji postojale su 162.358 zanatske radnje sa preko 93 hiljade pomoćnika i preko 63 hiljade učenika, također razvrstane u okviru grana.

Školska mreža u Kraljevini Jugoslaviji do 1940. bila je nerazvijena. Pojedina područja, a naročito brdska, bila su bez osnovnih

škola. Zbog malih materijalnih mogućnosti za razvoj školstva, kao i konzervativnih i zaostalih gledanja roditelja, o potrebi školovanja djece, a naročito ženske djece, a to je bilo posebno razvijeno kod muslimanskog stanovništva, ostajao je veliki broj stanovnika bez ikakve, pa i osnovne naobrazbe i pismenosti. Prema gruboj procjeni, u zemlji je bilo u 1939. godini oko 2 miliona djece u. dobi od 7-14 godina - doba osnovnog školskog obrazovanja. Prema podacima popisa školstva, te godine, bilo je svega 9.190 osnovnih škola sa 1.470.973 polaznika, što znači da osnovnom školskom naobrazbom nije bilo obuhvaćeno oko 530.000 djece, ili više, nego svako četvrto dijete. Još teža situacija je bila kod srednjoškolskog i visokoškolskog obrazovanja. U 1939. godini bilo je svega 1.086 škola za srednje obrazovanje sa 213.100 učenika. Sem toga u Kraljevini Jugoslaviji nastava se izvodila samo na srpskohrvatskom jeziku u svim školama. Nisu postojale škole nacionalnih manjina.

Još poraznija situacija bila je u školovanju na fakultetima i visokoškolskim ustanovama. U školskoj 1938/39. godini bilo je 29 visokoškolskih ustanova sa 17.734 studenata. Te godine diplomiralo je 2.594 studenata. Za osamnaest godina od 1922-1939. u Jugoslaviji je diplomiralo svega 29.080 studenata, a to je skoro 2 puta manje od najvećeg broja diplomiranih studenata u jednoj posleratnoj godini (u 1982) kada je diplomirao 57.121 student.

17.734 studenta upisana na fakultete u školskoj 1938/39. godini bili su djeca roditelja (očeva) sljedećih zanimanja:

Zanimanje roditelja	Broj	%
1. Profesori i učitelji	1.307	7,4
2. Državni činovnici (ljekari, apotekari, oficiri, sveštenici)	6.125	34,5
3. Zemljoradnici, posjednici	3.776	21,3
4. Advokati, industrijalci, trgovci	5.008	28,2
5. Radnici, pomorci, hotelijeri i dr.	1.518	8,6

Iz tabele se vidi, da su studenti prije rata bila uglavnom djeca iz dobro situiranih građanskih porodica. Iz bogatijih zemljoradničkih porodica i veleposjednika bilo je nešto preko 1/5. Odnos između studenata iz

radničkih porodica i siromašnijih porodica iz gradskih sredina, prema svim ostalim studentima bio 1:12.

U vremenu od 1929-1939 godine u Kraljevini Jugoslaviji je promovisano 3.083 doktora nauka (bez bogoslovskog fakulteta na kome je doktoriralo 34 lica). Diplomirani studenti medicinskih fakulteta su odmah nakon diplomiranja dobijali naziv doktora nauka - takvih je u ovom desetogodištu bilo 1761. Prema tome titulu doktora nauka sa posebnim radovima, odbranom te titule, odbranilo je svega 2.322 lica. Najveći broj promovisanih doktora nauka bio je na pravnom fakultetu 979 ili 42%. Poslije pravnog fakulteta, najveći broj doktoranata bio jena filozofskom fakultetu (162).

Zdravstvena i socijalna zaštita stanovništva bila je jedna od najnerazvijenijih u Evropi. Mali broj ljekara i mali broj bolnica i postelja u bolnicama, nije mogao da zadovolji ni najosnovnije potrebe stanovništva u zaštiti zdravlja. Na 10.000 stanovnika, bilo je samo četiri lekara, 15 postelja u bolnicama, a 467 bolesnika u bolnicama na jednog lekara. Velika smrtnost bila je kako kod odraslog stanovništva, tako i posebno kod novorođene odojčadi. U 1939. godini na 1000 stanovnika umiralo je 14,9, a na 1000 živorođene odojčad 132,3 živorođenih. Loši uslovi života predratnog jugoslovenskog stanovništva omogućavali su prosječan životni vijek od svega 46 godina života.